

תוכן העניינים

ז	תורות
1	מבוא
21	תהילת הכסילים או צוואת בעור בן חמור
23	אל הקורא
46	פרק ראשון: בשבח הסכלות
50	פרק שני: מוסר אוויל
57	פרק שלישי: שמחת השוטים
59	פרק רביעי: חוכמת השוטים
61	פרק חמישי: אחדות השוטים
63	פרק שישי: שוטים פיקחים
68	פרק שביעי: ייחוס החמור
71	פרק שמיני: כבוד החמורים
81	פרק תשיעי: בגנות חוכמת חכמים
93	פרק עשירי: בהפסד השקידה בחוכמה
104	פרק אחד-עשר: בגנות כל החוכמות שבעולם
176	פרק שנים-עשר: בגנות ספרים וסופרים
201	פרק שלושה-עשר: משגב הסכלות
207	פרק ארבעה-עשר: ספר האושר
216	פרק חמישה-עשר: קץ לדברי רוח
217	נספח: תלונת הבעל
221	מפתח: שמות, מקומות ומקורות



איור לספרו של לודוויג קאליש, ספר הטיפשות, מיינץ 1845

מבוא

שלמה רובין ותהילת הכסילים שלו: חמור נושא ספרים?

בקרקוי וקרקוב, באותה העיר ההומייה כל היום מפוליטיקה על-פי נוסח גליציה, ברחוב צנועה ועזובה,¹ מת צנוע ועזוב מאדם מלומד זקן יהודי, סופר גדול, חוקר צנוע ומצוין במינו – הר"ר שלמה רובין. בן-תשעים היה במותו.² תשעים שנה!... כעין פיק-עיניים יאחז אותנו כשנביט לאחור על חיים ארוכים כאלה. מין סולם של יעקב, אשר קצהו האחד מוצב ארצה ואשר ראשו מגיע השמימה.³

התיאור מכמיר הלב הזה של ד"ר שלמה רובין באחרית ימיו הארוכים נבע מעטו של הסופר דוד פרישמן, ונכתב סמוך למותו של רובין ב-1910, והוא כבן תשעים (נולד ב-1823). פרישמן מוסיף וכותב על רובין ש"מן הצד האחד הוא נראה לנו בספרים האחרונים כאחד ממנו (מאתנו) אשר מתוך זמננו אנו, ומן הצד השני, בראשיתו, הוא בן-דורם של זקנינו ושל אבות-זקנינו. אחד מן העמודים האחרונים של החבורה הנפלאה, אשר עמדה עוד לנגד עינינו מתוך התקופה של ההשכלה. פליט היה עוד – האחרון – מן המחנה הישן, 'הגנרל הנפוליאוני' האחרון, שעוד נשאר בקרבנו. ועתה גם הוא עוד איננו. הלבנה האחרונה של הבניין הישן נפלה...". ופרישמן הולך ומונה את סגולותיו של רובין כבעל ידע מופלג וזיכרון יחיד במינו: "ידיעות היו לו לאדם זה, שכמעט נראות הן כלקוחות מעולם האגדה. וספרים קרא אדם זה, כל ספר שבעולם שרק מצאה ידו להשיגו".

1 כך במקור.

2 לאמיתו של דבר רובין היה בן 86 ועשרה חודשים במותו.

3 רשימת ההספר נכתבה בינואר 1910. ראו: כל כתבי דוד פרישמאן, כרך שביעי: פרצופים,

ורשה-ניו יורק, תרצ"א, עמ' ז-י.

עשרות הספרים שרובין כתב, תרגומיו ומאות מאמריו, שעסקו בתחומים ובנושאים רבים ושונים, ואותם פרסם בכתבי העת ובעיתונים החשובים בעברית ובגרמנית, לא זיכו אותו בספרות המחקר על ההשכלה וחוכמת ישראל במקום של כבוד. אדרבה: בגלל הריבוי הזה הוא הצטייר אמנם כידען מופלג, אך כמי שכתב כמעט על כל נושא ועניין, אולי יותר מכל משכיל אחר במאה התשע-עשרה. רובין היה דמות מוכרת, מעורב בכמה פולמוסים עקרוניים עם כמה מחשובי המדברים של חוכמת ישראל, ובראשם שמואל דוד לוצטו (שד"ל). כבר בחייו נכתבה עליו ביוגרפיה קצרה,⁴ ושמו נזכר לא מעט בספרות התקופה,⁵ אבל לאחר מותו הוא הלך ונשכח, בין היתר מכיוון שלמדנים אוטודידקטיים מסוגו היו שייכים, כדברי פרישמן, ל"בניין הישן" של ההשכלה.⁶ יוסף קלוזנר כתב על רובין שהוא "מופיע לנו לפעמים יותר בתור מלקט מבתור יוצר-מחשבות", והמקורות ששימשו אותו היו בהרבה מקרים חיבורים שוליים ואף אזוטריים, ורובם נשתכחו:

ד"ר שלמה רובין היה חכם נפלא במינו. כשאתה קורא את ספריו אתה מוצא בהם תלי תלים של ציטאטים מאלפי ספרים משונים, חדשים וישנים, עבריים ולועזיים, מדעיים ופויטיים, מצויים ויקרי המציאות. אתה חושב, אפוא, שלפניך "חכם במראי מקומות", "חמור נושא ספרים", מונה מספר לאותיות ומתפלש באבק ביביליותיות בלבד. אבל כשתתעמק בספרים המלאים "עיניים" הללו, תרגיש שכל מדעיות זו אינה מדעיות לשמה, ואין הבקיאיות והנפלאה הזאת תכלית בפני עצמה או עטרה להתגדר בה. מטרה חינוכית ותכלית חברתית יש לכל ספרי הד"ר רובין, לכל אלה הספרים הרבים והעצומים, שאפשר למלא בהם ביביליותיקה שלמה. הד"ר רובין לא כתב מעולם את ספריו הרבים בשביל חכמים מומחים לארכיאולוגיה ולספירת אותיות. להשכיל את הקהל הגדול הקורא עברית – זאת היתה שאיפתו, כל מגמת חייו הארוכים.⁷

- 4 J. Stern, *Dr. Solomon Rubin – Sein Leben und Schriften*, Krakau, 1908
- 5 ראו אצל ז'קונט, *ספריית השכלה של איש אחד*, עמ' 35, הערה 73. רובין זכה שייקרא על שמו רחוב בתל אביב.
- 6 רוב רובם של המשכילים, גם בני דורו של רובין, היו אוטודידקטיים; ואולם, אין ספק שהיקף הקריאה שלו ורוחב היריעה שלו היו גדולים פי כמה וכמה מזה של רובם, ואולי אפילו מזה של כולם.
- 7 יוסף קלוזנר, "הקדמה", בתוך שלמה רובין, *ספר המדות*, הוצאת תושיה, ורשה, תר"ע / 1910, עמ' v.

שהרבה יגיעת בשר ורוח וכל רוח אין בהם, מהתל בכילי נדיב ייקרא והוא עכברא דשכיב אדינרי [עכבר השוכב על דינרים]²⁴ ובשר זורעו יאכל, מצחק על עשיר מכחש, דל גאה וזקן כסיל ומנאף, שוחק בשוטים ילדים שהם חכמים בעיניהם, גוער בזוללים וסובאים והם נבונים נגד פניהם, מתקלס בחוכמה, מרבה הבלים ובשקידה בלימודים שאין בהם תועלת, מתלוץץ על כסילים בעל כורחם, על שוטים טיפשים ועל שוטים פיקחים, ומנופף שוט הוצאתו על שוטים משוטים שונים המאירים לארץ ולדרים עליה. השיר הזה, אשר בהדפסת שטרסבורג בשנת 1549, מכונה מראת הכסילים (*Narrenspiegel*) (שכן אמר המחבר בהקדמתו כי דבריו לכסילים כראי מוצק) ובהדפסת 1547, נקרא ראי העולם (*Weltspiegel*) עשה רושם גדול בדורותיו, והועתק להרבה לשונות על ידי מעתיקים שונים, והחכם גיילר דרש על הספר הזה ברבים ק"י [110] דרשות,²⁵ והרבה חכמים וסופרים ביקשו להתחקות על שורשיו ועשו כמתכונתו בשירים רומיים וצרפתים, כמו Johann Boucher²⁶ ואחרים בספריהם על הכסילים, והמחקה [אפיגון] אשכנזי מורנר קרא לספר החיקוי שלו בשם השבעת הכסילים [*Narrenbeschwörung*],²⁷ ואחר כך בספרו מראת הכסילים [1519] *Die Geuchmatt* הלך ומנה קי"ד [114] מיני כסילים,*

24 קמצן שלא נהנה מהכסף שצבר לעצמו (בבלי סנהדרין, כט ע"ב).

25 הכוונה אל Johann Geiler von Kayserberg (1445–1510) – מטיף פרוטסטנטי הומניסט משטרסבורג.

26 הכוונה כנראה אל Alexander Johann Boucher (1770–1882) – סופר גרמני.
27 הכוונה לספרו של המשורר, המתרגם והסאטיריקן הגרמני בן אלזס Thomas Murner (1475–1537), שכונה על ידי יריביו Murnar (שוטה נוהם), וזכה לפופולריות רבה. סאטירות אחרות שלו הן *Gauchmatt* ("אחו השוטים", 1519), והסאטירות נגד מרטין לותר – ה"שוטה הגדול" – *Von dem grossen Lutherischen Narren wie ihn Doctor* –

Die Narrenbeschwörung, 1512 *Murner beschworen hat*.

* וכפי הנראה הכיר גם העברי הרבה מיני שוטים, שכן יש בלשונו הרבה שמות נרדפים לציין אותם, ואלה הם: אוויל, סכל, פתי, כסיל, בער, בוער, נטמה ועל פי איוב יח, ג: "נחשבנו ככהמה נטמינו בעיניכם", חסר לב, פותה, שוגה, הולל, שולל, משתולל, ערל לב, לב טיפש, והאחרונים הוסיפו עוד: עם הארץ, בור, הדיוט, אשמאי, עברייך, גולם, שוטה וטיפש. והנה המליץ נפתלי הרץ וייזל כתב בספרו הגדול גן נעול כדי לבאר את ההבדל בשמות הנרדפים. מי ייתן וקם סופר אחר לבאר את ההבדלים בשמות הסכלות, כי רבה היא יותר מחוכמה. כמו שעשו ר"א ברדשי [אברהם בן יצחק ברדשי, 1230–1300 לערך, משורר עברי מדרום צרפת, שחיבר שירים היתוליים ומילון של שמות נרדפים במקרא] בכיאר השמות הנרדפים אוויל, משוגע, הולל, כסיל, בער, סכל ופתי, החכם יצחק בער לווינסון שביאר בספרו זרובבל את משמעות המילים כסיל, בער, נבל, עם הארץ, בור, הדיוט וכו', והחכם ר"מ בוימגרטן בכתב העת בית המדרש ביאר את השמות כסיל, בער, פתי ואוויל. את משמעות השם פתי, אולי כמו בערבית כמובן unerfahren, כלומר,

פרק ראשון: בשבח הסכלות

אבין שטיא מתני שטותא לבניה [השוטה מלמד את בנו שטות].⁹²
(בבלי שבת, קכ"א ע"ב)

א.

שנה לי אבא בלשון המשנה: כל ימי גדלתי בין כסילים* ולא מצאתי לגוף ולנפש טוב מסכלות. ולא עוד אלא שעל הסכלות העולם עומד, כאשר יאמר משל הקדמוני: לולי כת הכסילים כבר היה העולם חרב. ועליהם אמרו "ישבו עולמם בחורבן שכלם" (מוזכר בשרשים לרד"ק 'ר' דוד קמחי,⁹³ ובפירוש נרבוני על המורה [הרמב"ם]⁹⁴ ועיין אוצר נחמד ח"ש צד [עמ' 112]). ואמר ראב"י [רב אחא בר יעקב] "אמסר עלמא בידא דטפשא"י" [נמסר עולם בידי הטפשים] (בבלי סנהדרין, מו ע"ב). גם המלך החכם בעיניו [שלמה] אמר "יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט" (קהלת י, א) ואם המעט יקר, הלא הרבה ממנו נכבד, וקל וחומר של שטות הוא, הווי אומר שכל המרבה בסכלות הרי זה משובח.

ב.

משוררי כל עם אף מליצי כל דור מהללים את הסכלות ומרבים לספר בשבחה

92 אבין, מאמוראי בבל.

* "אך הכסילים לבדם" אמר המשורר האנגלי דריידן [John Dryden, 1631–1700], "יוכלו להכיר גודל העונג והתועלת להיות כסיל".

93 דוד קמחי (רד"ק), 1160–1235, מדקדק ופרשן מקרא, שחי בנרבון, נמנה עם חסידי הרמב"ם. ספר הדקדוק שלו ספר השורשים ראה אור בקושטא ב-1532, והוא אחד המילונים העבריים השלמים הראשונים.

94 משה בן יהושע "הנרבוני" (מהעיר נרבון שבדרום צרפת), רופא ופילוסוף בן המאה השלוש-עשרה, מחבר פירוש למורה נבוכים של הרמב"ם.